

ХХРНИНГ ОЛИЙ ТАЪЛИМ ТИЗИМИДА ТАЪЛИМ СИФАТИНИ ТАЪМИНЛАШ БОРАСИДА ОЛИБ БОРИЛГАН ИСЛОҲОТЛАРНИНГ ДИАХРОНИК ТАҲЛИЛИ

<https://doi.org/10.5281/zenodo.10182313>

Хашимова Сабохат Абдуллаевна

филология фанлари доктори DSc,

Тошкент давлат шарқшунослик университети,

Хитойшунослик факультети,

Хитой филологияси кафедраси профессори.

Аннотация: мазкур мақола Хитой Халқ Республикасининг Олий таълим тизимида таълим сифатини таъмилаш борасида олиб борилаётган ислоҳотларнинг диахроник таҳлиliga бағишланган бўлиб, бунда ХХРда Олий таълимни ислоҳ қилиш ва мутахассисларни тайёрлашда хорижий тажриба ҳақида баён этилади.

Калим сўзлар: диахрония, синхрония, кибернетика, инновация, таълим индустрияси, креативлик.

Abstract: this article is devoted to the diachronic analysis of the reforms in the higher education system of the People's Republic of China, which are being carried out in order to improve the quality of education, and it describes the foreign experience in the reform of higher education in the PRC and the training of specialists.

Keywords: diachrony, synchrony, cybernetics, innovation, educational industry, creativity.

1998 йилнинг 4 май санасида Пекин университетини 100 йиллиги муносабати билан Цзян Цзямин ушбу муассасага юқори даражадаги олий таълим муассассига айланишига тилаган ҳолда шундай деган эди: “Бундай университет юқори маданиятга эга бўлган ижодий ёндашувли шахсларнинг беланчагига айланиши керак ва бундай шахслар объектив ҳақиқатни топишга, илмий тадқиқотларни намоен қилган ҳолдаинсоният олдида турган каттадан катта муаммоларни ҳал қилишга хизмат қилиши керак. Университет илм дунёсини янгилашига хизмат қилувчи куч, илмий-тадқиқот фаразларни реал ишлаб чиқаришга йўналган бўлиши керак. Университет миллий маданият ва дунё цивилизацияютукларини алмашинувчи кўприк вазифасини ўташи керак.” Бунда учта фикрга эътибор қаратишимиз керак, булар: “бешик”, “куч” “кўприк”.

Назаримизда 21 асрда ОТМларнинг асосий функциялари айнан шулардан иборат бўлиши керак. Айнан шу 21 аср ОТМларни ривожланиш моделини акс эттиради, яъни: юқори маданиятга эга бўлган инновацион кадрларни тарбиялаш ва тайёрлаш. Талабалар асосан фундаментал ва базани ташкил қилувчи махсус билимларга эга бўлишлари керак, ўзини мутахассислиги учун бақувват фундамент тайёрлаши керак. Шу билан бирга умумий характерга эга бўлган ўқиш турлари принципларига, ўқишнинг индивидуаллашувига ҳам эътиборни қаратиш керак, бу эса, ўз навбатда, факультатив предметлар сонини кўпайтириш ва шу орқали ўқишга қизиқишни орттириш, талабаларда ижодий қобилиятларни ривожлантириш демакдир. Бундан ташқари олийгоҳлар орасида илмий-тадқиқот ишлари бўйича мутахассислар алмашинувини кенгайтириш ва кучайтириш лозим. Иккинчидан, илмий фаразлар, технологиялар, билимлар ҳам доимол янгиланиб бориши керак. Бунда авангард тадқиқотлар, ва фундаментал билимларнинг активизациялашувига алоҳида эътибор қаратиш керакки, айнан шу орқали илмий-тадқиқот соҳасида ривожланишга янада тўртки бўлади. Учинчидан, жамиятнинг ижтимоий-иқтисодий талабларини қондириш имкониятларини кенгайтириш, янги илмий тадқиқот натижаларини реал ишлаб чиқариш соҳасига тадбиқ этиш, уларни коммерциялашувига кўмак бериш даркор. Бундан ташқари анъанавий индустрия соҳаларини янгилаш учун юқори технологияларни мунтазам равишда тадбиқ этиш лозим. Бизнинг олийгоҳларимиз 21 аср талабларидан келиб чиққан ҳолда инновация типигаги юқори малакали мутахассисларни тайёрлаш учун замин яратиши керак, илм-фан ва техника иқтисодиёт билан ҳамоҳанг тарзда бир-бирини тўлдириб бориши керак. Олий таълим даргоҳлари ва академия - бу фундаментал илм-фаннинг асосий кучидир.

Хитой – катта давлат ва аҳоли жиҳатидан ҳам кўпсонли мамлакатдир. Мамлакатнинг талабларидан келиб чиққан ҳолда ва инсониятнинг барқарор ривожланишига ҳисса қўшиш нуқтаи назаридан келиб чиққан ҳолда Хитойда халқаро миқёсдаги олийгоҳларга талаб катта ва бундай олийгоҳларни вужудга келиши учун учта асосий пунктга эътибор бериш лозим. Биринчиси – халқаро миқёсдаги олийгоҳ узок муддатли илмий анъаналар ва катта илмий багажга эга бўлиши керак, яъни бошқача қилиб айтганда, бақувват фундаментга эга бўлиши шарт. Иккинчидан – халқаро миқёсдаги олийгоҳ ўзини меҳнати эвазига яратилади ва жамият томонидан тан олинган бир нечта объектив критерияларга жавоб бериши керак. Учинчидан, давлат томонидан молиялаштириш ишлари ҳам албатта керак, лекин фақат пул эвазига биринчи даражали халқаро миқёсдаги олийгоҳни бунёд этиш мумкин эмас. Назаримизда, ҳар бир олийгоҳ

модернизацияга, келажакка интилиши лозим ва ўзининг хусусиятларидан келиб чиққан ҳолда ўзини ориентирларини аниқлаб олиши, ўзига хос хусусиятлари ва спецификага эга бўлган олийгоҳни қуриши керак.

Хитой Халқ Республикасида таълим сифатини таъминлаш борасида Олий таълимни ислоҳ қилиш ва мутахассисларни тайёрлашда хорижий тажриба катта аҳамиятни касб этади. Бунда қуйидагиларга эътибор берилди: биринчидан – ўқув тизимида новаторлик ва асосланган ривожлантириш концепцияси таълим соҳасидаги юқори малакали мутахассислар, педагоглар ва ажойиб раҳбарлар томонидан йўлга қўйилади. Баъзи олийгоҳларни ректорлари нафақат таниқли олим ва профессор, балки кенг дунёвий дунёқараш ва стратегик фикрлашга эга бўлади. Халқаро миқёсдаги олийгоҳларда дунё миқёсидаги авторитетга эга бўлган таниқли олимлар, профессорлар, турли соҳа мутахассислари. Масалан, Гарвард университетида 36 Нобель мукофоти совриндорлари бор. Массачусетс технология институтида 13тадан ортиқ ўқитувчилар нобель лауреатидир, 200тадан ортиқ мутахассислари Америка Миллий илм-фан академияси ва Инженерия академияси аъзоларидир. Ўз пайтида Оксфорд университетида бир қанча таниқли олимлар, хусусан, квант механикаси назарияси асосчиси Эрвин Шредингер, физик Роберт Бойель, иқтисодчи Джон Хикс, биолог Роднер Портер, зоолог олим Николас Тинбергон дарс берган. Кембридж университети мутахассисларидан Исаак Ньютон, Лорд Резерфорд, Джеймс максвелл, Бенджамин Томпсон, Морис Дирак ва бошқаларни келтиришимиз мумкин.

Иккинчидан, халқаро миқёсда машҳур бўлган университетларни омади бир қанча иқтидорларни тарбиялаш билан ҳам боғлиқ, улардан кўплари кейинчалик таниқли сиёсий арбоблар, иқтисодиёт соҳаси корифейлари, илм-фан ва техника соҳасини элитаси, академиклар, трансконтинентал корпорацияларни раҳбарлари бўлиб шаклландилар. Кўплаб индустриал гигант корпорациялар (масалан, IBN, AT&T ва бошқа компаниялар) раҳбарлари ҳам Массачусетс технология институти битирувчиларидир. Хитойнинг ҳам кўплаб таниқли олимлари, хусусан геология назариясининг ихтирочиси Дин Вэньцзян, биохимик Ван Инлай, ядровий физика бўйича мутахассис Чжао Чжунъяо, математик Хуа Логэн, молекуляр биохимия бўйича мутахассис Цзоу Ченлу ва бошқа машҳур олимлар ҳам Кембридж университети битирувчисидирлар.

Учинчидан, дунё миқёсида танилган университетлар доимо мутахассисларни тайёрлаш бўйича, ўқиш жараёнини ташкил қилишда илмий фикрлар хилма-хиллигига, толерантлигига эътибор қаратади, назарий тадқиқотларни креативлигига алоҳида эътибор беради. Ўқитиш жараёнида улар

эвристик методга суянадилар, бунда кўпроқ дискуссия, семинарларга урғу берган ҳолда, мажбурий билим беришдан йироқлашадилар. Улар олимлар ролига алоҳида эътибор қаратган ҳолда, корпоратив ҳамкорликни ҳам қўллаб-қувватлайдилар. Шу билан бир қаторда индивидуал, дифференциал таълимга ҳам эътиборни қаратган ҳолда ёш олимлар ҳар томонлама қўллаб-қувватланадилар.

Тўртинчидан, ҳар бир олийгоҳ арсеналида юқори даражада ривож топган илм-фан билан алоқада бўлган фанлар мажмуи бўлиши керак ва улар айнан маълум олийгоҳни спецификасини алоҳида ажратиб кўрсата олиши керак. Масалан, Кембридж университетида бу физика, химия, математика, биология, иқтисодиёт; Гарварда – иқтисодиёт, биология, физика. Массачусетс технология институтида – физика, кибернетика, инженер аэронавтика ва космос; Стэнфорд университетида – психология, педагогика, ботаника, электрон инженерия ва бошқалар. Ҳалқаро миқёсида машҳур бўлган олийгоҳлар илм-фан бўйича лидерликни сақлаб қолиш учун юқори даражада таъминланган лабораторияларга эга бўлади. Масалан, Стэнфорд университетининг синхротрон радиация лабораторияси юқори энергия физикаси бўйича тадқиқот ишларида, компьютер техникаси, интеграл схемалар технологиялари бўйича дунёда етакчи ўриндадир. Кембридж университети Кавэндиш лабораторияси глобал физикавий тадқиқотлар маркази бўлиб ҳисобланади. Шу билан бирга мазкур олийгоҳларнинг барчаси фукдаментал фанлар ривожига ҳам алоҳида эътибор қаратадилар.

Бешинчидан. дунё миқёсида танилган университетлар докторонтура босқичига ҳам алоҳида эътибор қаратадилар. Айниқса докторантларнинг тайёргалиги алоҳида ўрин тутаяди.

Олтинчидан, олийгоҳлар илмий нашрлар, монография ва академик нашрлар бўйича етакловчи кучдир. SCI рўйхатидан ўрин олган нашрлар бўйича хитой нашрларнинг $\frac{3}{4}$ қисмининг муаллифлари олийгоҳлар профессор-ўқитувчилари ёки ходимларидир.

Еттинчидан, дунё миқёсида танилган университетлар чуқур маданий билимга ҳам эгадирлар. Улар ҳалқаро илм-техника ва маданият бўйича марказий таянчдир, бу ерда айнан илм-фан, маданият бўйича ҳамкорлик алмашинувлар ҳам рўй беради. Ҳалқаро ҳамкорликка эътибор берган ҳолда улар чет эл тажрибасини, методларини ўзлаштирадилар, бошқа давлатлардан иқтидорли кучларни жалб қиладилар, чет эл талабалари ва стажёрларини ўқишга қабул қиладилар. Олийгоҳлар ўз мамлакат, миллат ривожига катта тарихий таъсир кўрсатади. Бу ерда илм-фанга, маданият, санъатга оид

кўлёмалар, манба ва экспонатлар сақланади. Хусусан, Оксфорд музейида 4 музей мавжуд бўлиб, Эшмолин музейида 17-18 асрга оид Европа кумуш экспонатлари, бронза ва фарфордан ясалган Хитойдан келтирилган экспонатлар сақланади. Кембридж университетининг Фитцвильям кутубхонасида қадимги Миср, қадимги Юнонистонга оидмаданий манбалар сақланиб келинмоқда.

Саккизинчидан, машхур олийгоҳларнинг барчаси мамлакатнинг ижтимоий-иқтисодий ривожланишини асоси бўлиб хизмат қилади. Стэнфорд университети корхоналар билан ҳамкорлик натижасида юқори технологияларни ривожлантириш бўйича йўлини ишлаб чиқди, бунда эътибор илм-фан тадқиқот ишларини ишлаб чиқариш билан боғлиқлигига қаратилди. 1951 йилда ташкил қилинган университет индустриал ҳудуди “Силикон водийси” деб танилди. Кембридж университети 70-чи йилларда Англияда биринчи бора технопаркни шакллантирди ва бу ерда 70та турли хил компаниялар иш бошлади. айнан шу ерда 48 километрли “Юқори технологиялар коридори” вужудга келди ва бу ривожланиш модели “Кембридж феномини” номини олиб, ўз навбатда нафақат университет балки ҳудудий ва маҳаллий иқтисодиётни ривожига туртки бўлди.

Юқорида айтиб ўтилганларни барчаси ҳозирги кунда Хитойнинг турли ҳудудларида жойлашган олийгоҳлар фаолиятида ўз аксини топмоқда. хусусан, Гонг Конг, Шанхай, Чжецзянг, Сямэн, Пекин, Гуанчжоу, Шенчжэн ва бошқа кўплаб шаҳарларда. Айтиб ўтиш керакки, ҳозирги кунда Хитой ҳукумати таълим соҳасида катта эътиборини Америка Қўшма Штатлари таълим тизимига суяниб келмоқда ва бу тизим унсурларини баъзи ҳолларда қисман, баъзи ҳолларда тўлиқ олийгоҳлар таълим тизимига таъсис қилиб келмоқда.

Олий ўқув юртларида кадрлар тайёрлаш, таълим тизимини ислоҳ қилишнинг жаҳонда тан олинган, тажрибада исботланган 4 та модели мавжуд. Булар АҚШ, Франция, Германия ва Япония мамлакатларининг моделларидир. Шунинг баробарида ислохотлар жараёнида тўпланган тажрибалар шунчаки нусха олиш орқали тараққий этиш асло мумкин эмаслигини ҳам амалда исботламоқда. Бу борада Хитой Халқ Республикасининг олий таълим соҳасини ислоҳ қилиш мақсадида босиб ўтган йўли ҳам буни амалда исботламоқда.

Фойдаланилган адабиётлар (REFERENCES)

1. 李稿。现代汉语研究。—北京。2012年。
2. 陈前软。动词重叠的情况特征及气体的地位，语言教学与研究。—北京，2001年。
3. Ҳашимова, С. (2020). Ҳозирги хитой тилида редупликация, аффиксация ва конверсия. Т.: Ёш куч, 330.